

KİTAP TANITIM VE DEĞERLENDİRMESİ

Zübeyir AKÇE

Yrd. Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü

Dr. Mehmet AKBAŞ, *Sahabenin İslâm Tebliği (Sûriye Bölgesi)*, Nida Yayınları, 2009, 295 s.

Risalet güneşinden yayılan nurları en mükemmel şekilde sonraki nesillere aksettiren en parlak aynalar şüphesiz ashab-ı güzîndir. Bilindiği gibi sahabe. İslâm medeniyetinin ilk banileri olup kendilerinden sonra gelen nesiller için bir “prototip”, başka bir deyişle “numune-i imtisal” olmuşlardır. Bu nedenle ashabın hal, hareket ve yaşayışı “İslâm İnsanı”nın teşekkülünde yönlendirici ve çoğaltıcı bir etkiye sahip olmuştur.

Cahiliye dönemi anlayışının dışladığı, çoğu kölelerden, kadınlardan, fakirlerden oluşmuş olan bu topluluk, kuvvetli imanından kaynaklanan kalbi ve hasbi davranışı sayesinde nispeten kısa bir zaman içinde İslâmiyet’i geniş coğrafyalara ulaştırmayı başarmıştır. Bu mümtaz insanların kâmil manada “yeni dini”, şahsiyetlerinde temsil etmeleri nedeniyle İslâm’ın tebliği kolaylaşmış ve sair dinlerin tabileri kitleler halinde ihtida etmişlerdir.

İşte bu destansı hayat ve mücadelenin ayrıntılarını araştırmacı-yazar ve akademisyen Mehmet Akbaş’ın kaleme aldığı ve tanıtımını yapacağımız *Sahabenin İslâm Tebliği (Sûriye Bölgesi)* isimli eserinde bulmak mümkündür. Eser, bir giriş ile iki ana bölümden oluşmuştur.

Girişin ilk kısmında konu ile ilgili olarak daha önce yazılmış eserler ve yapılmış olan araştırmaların tanıtımı

233

Mukaddime,
Sayı 1, 2010

yapılmıştır. Eserin dayandığı temel kaynaklar, Arapça olup çoğu yurt dışında basılmıştır. Araştırmacının istifade ettiği bu temel kaynaklardan sadece bir tanesi olan İbn Asâkir'in (ö. 571/1170), *Tarihu medineti'd-Dımaşk* adlı seksen ciltlik eserinin baştan sona kadar taranmış olması araştırmacının ciddiyetini göstermesi bakımından kayda değer bir husustur.

İslâm öncesindeki Sûriye, giriş kısmının birinci alt başlığında tanıtılmıştır. Burada İslâm öncesindeki Sûriye bölgesinde hüküm süren idareler ve bu coğrafyada yaşayan çeşitli etnik guruplar ile bu gurupların mensup olduğu çeşitli dinler hakkında bilgi verilmiştir. Bu dönemde, Hristiyan mezhepleri arasında Hz. İsa'nın ulûhiyeti ile ilgili şiddetli tartışmaların hüküm sürdüğü, Suriye bölgesinde Hristiyan Rumlar ve Arapların yanı sıra Yahudilerin de bulunduğu ve Hristiyanların azınlıkta olan Yahudilere şiddetli baskı uyguladıkları tespiti yapılmıştır.

Sûriye bölgesinin sınırları ve önemli yerleşim merkezleri, giriş kısmının ikinci alt başlığında tanıtılmıştır. Burada, ilk İslâm tarihi kaynaklarında yer alan "Şam" veya "Diyaru'ş-Şam/Biladu'ş-Şam" denilen bölgenin bugünkü Sûriye, Filistin, Ürdün ve Cezîre bölgesinde yer alan Nusaybin ovasını da içine alan bölge olduğu belirtilmiştir. Müslüman idarecilerin, fetihlerden sonra bölgeyi, Bizans'ın askeri ve idari taksimatında olduğu şekilde idari açıdan Dımaşk, Hıms, Kınnesrîn, Filistin ve Ürdün olmak üzere beş ordugâh şehre ayırdıkları ifade edilmiştir.

Giriş kısmında üzerinde genişçe durulan Sûriye fetihleri kapsamında şu konular işlenmiştir: Busrâ'nın fethi, Ecnadeyn Savaşı, Mecu's-Suffer Savaşı, Fihl Savaşı, Dımaşk'ın Fethi, Mercu'r-Rum Savaşı, Ürdün'ün Fethi, Yermük Savaşı, Sûriye Sahillerinin Fethi, Hıms'ın Fethi, Kınnesrîn'nin Fethi, Halep ve Antakya'nın Fethi, Ecnadeyn'de İkinci Savaş, Filistin'in Fethi, Kayseriye'nin Fethi ile Cezîre'nin Fethi.

Dr. Akbaş, fetihlerle ilgili olarak şu genel değerlendirmeyi yapmaktadır: "Fetihlerden sonra Arapların çoğu Hristiyanlığı terk edip İslâm'a girdi. Hz.

Ömer (r.a) Hristiyanlık üzerine devam eden Arapların Müslüman olmasını arzu ediyordu. Müslümanlarla aynı kavimden olmaları ve aynı dili konuşuyor olmaları, birbirlerine yaklaşmaları için en önemli vesilelerdi. Bölgede cahiliye devrinin efendileri olan Gassân Arapları zamanla İslâm'a girerek İslâm'ın yıldızları oldular. Rumların ekseriyetinin bölgeyi terk etmelerinden dolayı Arap unsuru, Sûriye topraklarında hâkim duruma geldi. Rumlar ise azınlık olarak Ürdün, Filistin ve bu iki yere bağlı köylerde yaşamaya devam ettiler.”

Araştırmacı, Bizans döneminde zulme maruz kalan Yahudilerin İslâm fetihlerinin neticesinde dinî özgürlüğe kavuştuklarını, böylece Bizans'ın ve kilisenin baskısından kurtulduklarını, İslâm'ın gönderiliş maksatlarından birinin de bu olduğunu, dinî tebliği amaç edinen bu fetihlerin İslâm'ın zuhurunun ve dolayısıyla risâlet vazifesinin bir neticesi olarak görülmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Eserde, Müslümanların zafer kazanmalarının arkasında yatan asıl itici gücün Allah rızası, ashabın şehit veya gazi olmayı arzu etmeleri, cihadı üstün bir amel olarak telakki etmeleri olduğu ifade edilmiştir. Bu faktörlerin, Bizans İmparatorluğu ile Sasanî Devleti'nin kudretlerinin zirvesinde oldukları zamanlarda bile mukavemet edemeyecekleri bir güç oluşturduğuna dikkat çekilmiştir.

Eserin iki temel bölümünden birincisi, yaklaşık doksan sayfa olup “Sûriye’de Sahabîler” başlığını taşımaktadır. Bu bölüm çeşitli sınıflandırmalar yapılarak dokuz alt başlık halinde ele alınmıştır. I. Alt başlıkta, Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Yezîd b. Ebû Süfyan, Hâlid b. Velid, Muâviye b. Ebû Süfyan gibi Sûriye’de valilik ve komutanlık yapan toplam yirmi dört sahabînin hayatına ve bu bölgedeki hizmetlerine yer verilmiştir.

II. alt başlıkta ise, Ebu’-d-Derdâ, Muâz b. Cebel, Ubâde b. Sâmit, Fedâle b. Ubeyd, Nu’man b. Beşir b. Sa’d, Abdurrahman b. Ganm el-Eş’arî’nin hayat ve hizmetleri üzerinde durulmuştur.

“Suriye’de Âmillik (vergi memurluğu) Yapanlar”, III. alt başlığında ise şu sahabîlerin hayatına ve hizmetlerine

yer verilmiştir: Ma'n b. Yezid b. Ahnes es-Sülemî, Velid b. Ukbe b. Ebû Muayt, Ebû Râşid el- Havlânî el-Ezdi, Ebû Mûsâ el-Eş'arî.

“Mûte, Yermük, Fihl savaşında ve Amvâs Taûnunda Şehit Düşenler” ise IV. alt başlıkta ele alınmıştır. V. alt başlıkta ise fetihler vesilesi ile cihad vazifesini yerine getirip daha sonra Sûriye bölgesinden ayrılan sahabîlerin hayatları anlatılmıştır. Sûriye'deki sahabîlerin Dimaşk, Hims, Filistin, Ürdün ve Cezîre gibi şehirlere yerleşmelerine göre sınıflandırılmaları VI. alt başlığı oluşturmaktadır. Sûriye'de ömürlerinin sonuna kadar yerleşmeyip bir müddet kalanlar ile bu bölgeye ziyaret maksadıyla gelenler yedinci ve sekizinci alt başlıklarda tanıtılmıştır.

Dokuzuncu ve aynı zamanda bu bölümün son alt başlığında ise, Ümmü Habibe bint Ebû Süfyan, Esmâ bint Ebû Bekir, Ümmü Haram bint Milhan, Ümmü'd-Derdâ gibi on altı seçkin hanım sahabînin hayatları ve hizmetleri anlatılmıştır.

236

Mukaddime,
Sayı 1, 2010

Kanaatimizce bu çalışmanın en önemli ve günümüz Müslümanları için mesajlarla dolu olan “Yaşadıkları Hayat ve Topluma Yansıyan Yönleri” başlığını taşıyan ikinci bölümüdür. Bu bölüm, dört alt başlık ile bu başlıkların daha alt düzeylerinden oluşmaktadır. I. alt başlıkta İslâm'ın ilk davetçileri olarak sahabîlerin Kur'an-ı Kerîm'le meşguliyetleri ve cihada önem vermeleri konusu işlenmektedir. Yazar, bu husus ile ilgili olarak çeşitli değerlendirmeler yaparak birçok örnek vermiştir.

Sûriye'de yerleşmiş olan sahabîler, çevrelerinde kenetlenmiş olan insanlara Hz. Peygamberden tevarüs ettikleri ilmi bizzat yaşama hususunda örneklik teşkil etmişlerdir. Diğer bir anlatımla “lisan-ı kal” ile yetinmeyip “lisan-ı hâl” ile Kur'an ve hadisi yaşamışlardır. Dr. Akbaş, Allah yolunda nöbet tutmanın mükâfatını anlatan hadisi rivâyet eden Ebû Reyhane'nin, Filistin'de İslâm ordusunda nöbet tutan bir asker olarak tanınması, atların perçeminde hayrın bulunduğunu belirten hadisi rivâyet eden Urve b. Ca'd'ın evinde yetmiş atın bulunması, malını Allah yolunda harcayan ve fakir

olarak Allah'ın huzuruna çıkan kimselerin alacağı ecir konusundaki hadisi rivayet eden Saîd b. Âmir'in Hims bölgesinin valisi olduğu halde Hz. Ömer (r.a)'e ulaşan fakirler listesinde onun da isminin bulunmasını bu hususa örnek olarak zikretmiştir.

Kitapta, Sûriye bölgesi sahabîlerinin, Kur'ân-ı Kerîm'e bütün benlikleriyle muhatap oldukları, bu Kitabı lisanları ile okurlarken hal ve tavırlarının da Kur'an'ın manasını neşrettiğini, keza bu kitabı yaşanması gereken bir hayat kılavuzu olarak algıladıkları ifade edilmiştir. Keza aynı araştırmada, sahabîlerin, gündelik hayatlarında, alış verişlerinde mukteza-yı hâle mutabık olarak birbirlerine Kur'ân-ı Kerîm'den ayetler aktardıkları, kısaca birbirleriyle "Kur'ânca" konuştukları tespiti yapıp çeşitli örnekler verilmiştir.

Eserde, söz konusu bölgedeki sahabîlerin, cihada verdikleri önem ayrı bir başlık olarak yer almıştır. Sahabîlerin, bu yörede bulunuş gerekçelerinin mallarını ve canlarını Allah yolunda feda etmeye hazır olma manasına gelen cihad olduğu vurgulanmıştır. Sahabîlerin bu yöreye cihada yönelirken mallarına ve bütün sevdiklerine arkalarını dönüp, bir daha geri dönmek üzere yola çıktıklarına işaret edilmiştir. Eserde, bu fedakârlığın arka planında bütün insanlığın son ilahî dinin hakikatleriyle yüzleştirilmesi olduğu belirtilirken cihadın farziyet ve faziletiyle ilgili birçok ayet ve hadise de yer verilmiştir.

Bu bölümün II. alt başlığında, bölgedeki sahabîlerin ibadet hayatları ele alınmıştır. İslam tarihindeki zühd hareketinin, meşruiyetini ve kaynağını sahabîlerin hayat felsefesi ve hayat pratiğinden aldığı yaygın bir görüştür. Kur'an'ı pratik hayatlarına yansıtan sahabîlerin zühd ve takvaları hakkında eserde geçen birkaç örneği aşağıya alıyoruz:

Bölgeye ilk defa gelen Hz. Ömer (r.a), verdiği hutbede insanların karşısına onlarca yaması bulunan elbiseleriyle çıkmıştır. Hz. Ömer (r.a)'in teftiş ettiği Sûriye bölgesi başkomutanı Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın

evinde bir kılıç, zırh ve bineğinden başka bir eşyaya rastlamamıştır.

Keza, İslam'ı öğretmekle memur kılınan ve bölgede yaklaşık yirmi yıl yaşamış olan Ebu'd-Derdâ, son derece zahidâne bir hayat sürmüş mal mülk biriktirmemiş, tefekkür ve tezekküre çok zaman ayırmıştır. Eşi Ümü'd-Derdâ'ya, eşinin en çok yaptığı ibadetin hangisi olduğu sorulduğunda o, bunların tefekkür ve tezekkür olduğunu söylerdi.

Hıms'ta H. 20 (M. 640/641) yılında valilik yapmış olan Saîd b. Âmir, takva ve zühdüyle tanınmıştı. Hz. Ömer (r.a) bir defasında, fakirleri tespit ettirdiği listede onun ismini görünce şaşırır ve etraftakilere maaşına ve atıyesine ne olduğunu sorar. Orada bulunanlar, Saîd'in eline geçen bütün gelirlerini anında ihtiyaç sahiplerine infak ettiğini söylerler.

Eserde, sahabîlerin ibadet hayatları başlığı altında ele alınan konulardan birisi de mescid ortamındaki hayatlarıdır. Burada sahabîlerin mescidler inşa etmeye önem vermeleri ile mescidlerde yaptıkları görevlere dikkat çekilerek sahabîlerin feth ettikleri yerlerde hemen bir mescid inşa ettikleri, Müslümanların sosyal hayatlarının ve tebliğ faaliyetlerinin mescitlerin etrafında cereyan ettiği tespiti yapılmıştır. Sahabîlerin mescidlerde imamlık yapmaları, ders vermeleri, hadis öğretmeleri, dinî ve sosyal hayata ilişkin çeşitli konuşmalar yapmış olmalarıyla ilgili detaylı bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümün üçüncü alt başlığında sahabîlerin toplumla ilişkileri irdelenmiştir. Toplumla ilişkiler; idarecilerle ilişkiler, halkla ilişkiler, sahabîlerin birbirlerine karşı tutumları ve halkın sahabeye karşı gösterdiği teveccüh şeklinde ayrıntılandırılmıştır. Bu başlıkların altında söz ve davranışlarıyla İslam ümmetine asırlarca rehberlik edecek olan sahabîlerin etrafında cereyan etmiş olan örnek olaylar ve davranış modelleri üzerinde durulmuştur.

Kitapta, sahabîlerin İslamiyet'i hakkıyla yaşamaları neticesinde sergiledikleri örnek hayatın, gayrimüslimlerin İslâm'ı kabulündeki rolleri üzerinde de ayrıca

durulmuştur. İkinci bölümün dördüncü ve son alt başlığında bu husus ile ilgili birçok örnek anlatılmıştır.

Bu değerlendirmenin başlangıç kısmında da vurgulandığı gibi sahabîler, risâlet güneşinin en parlak aynası ve Kur'an nurlarının en güzel yansıtıcısı olmuşlardır. Vicdanı tefessüh etmemiş, zevk-i ruhanisi bozulmamış hiçbir insanın bu fazilet ve kemalâta karşı bigâne kalması düşünülemez. Nitekim müslim ve gayrimüslim halk bu nuranî zatların etrafında ışığa koşan pervaneler gibi "cuş u huruş"a gelip kimi ihtida etmiş, kimi de imanının derecesini arttırmıştır. Bu faziletli öncü şahsiyetler sayesinde beldelerle birlikte kalplerin de fethi müyesser olmuştur.

Özetleyecek olursak: Eserde, Hz. Peygamberin vefatından sonra sahabe-i kiramın İslam'ı tebliğ amacıyla yeryüzünün çeşitli bölgelerine dağıldığı, bunlardan bir kısmının Arap Yarımadası'nın kuzeyinde yer alan Sûriye bölgesine yerleştiği, burada İslâm'ı bölgeye yerleşen Müslümanlara anlatırken diğer taraftan yerli halka da tebliğde buldukları tespiti yapılmıştır.

Bölgeye gelen sahabîlerden yaklaşık 372'sinin ismini tespit edebildiğini belirten yazar bunlardan 24'ünün bölgede vali ve komutan olarak, 6'sının âmil, 6'sının da kadı ve müderris olarak görev yapmış olduğunu kaydetmektedir. Müellif, bu sahabîlerden 47'sinin bölgedeki çeşitli savaşlarda ve Amvas taûnunda şehid olduklarını, yerleşim yeri itibarıyla 37'sinin Dımaşk'a, 60'ının Hıms'a, 13'ünün Filistin'e, 4'ünün Ürdün'e ve 4'ünün de Cezîre'ye yerleştiğini, Suriye'de hangi bölgede yerleştiği tespit edilemeyen sahabî sayısının 92, bölgede bir müddet kaldığı tespit edilen sahabî sayısının da 55 olduğunu belirtmiştir.

Bölgede eğitim-öğretim faaliyeti ile ilgili olarak, Ebu'd-Derdâ, Muâz b. Cebel ve Ubâde b. Sâmit olmak üzere üç kişinin ön plana geçtiği, bu kişilerin samimi çalışmaları neticesinde bilhassa camilerde verilen dersler sayesinde onbinlerce talebenin yetiştiği tespiti yapılmıştır.

Doktora tezi olarak yazılmış olan *Sahabenin İslâm'ı Tebliği* isimli eser, çoğu Arapça ve orijinal kaynak olmak

üzere yaklaşık 240 eserden faydalanılarak hazırlanmıştır. Eserde sahabîlerin hayat ve hizmetleri anlatılırken tarihi şahsiyetlerin kuru ve ruhsuz bir akademik yaklaşımla anlatımından çok bu destansı hayatın, çağımız Müslümanlarının iktibas etmesi gereken örneklik yönüne de ışık tutmuş olması, diğer bir anlatımla, statik bir yaklaşımla değil dinamik bir yaklaşım ve üslupla kaleme alınmış olması dikkate değer bir husustur.